

SVENSKARNAS TILLTRO TILL DOMSTOLARNA

YLVA NORÉN BRETZER

För 10 år sedan ställdes frågor i Väst SOM-undersökningen år om västsvenskarnas tilltro till rättsväsendet. I Riks- och Västundersökningarna år 2010 kunde dessa frågor återupprepas, och frågan är vilken tendens man skulle kunna förvänta sig?

Under denna tioårsperiod har rättsväsendets betydelse uppmärksammats på flera sätt. Juridikprofessorn Christian Diesens bok *Likhet inför lagen* redovisade 2005 material som pekade på att rättstillämpningen i Sverige fungerade olika beroende på faktorer som kön, klass eller etnicitet. Han visade även att rättstillämpningen skiljde sig mellan olika delar av landet (Diesen m fl 2005). En rad utredningar som berör rättsväsendet tillsattes, och flera insatser har gjorts till följd av dessa. Några exempel är *Är rättvisan rättvis? En utredning om makt, integration och strukturell diskriminering* (SOU 2006:30) och Förtroendeutredningen *Ökat förtroende för domstolarna* (SOU 2008:106). Även polisutbildningen har setts över, straffnivåerna, de polisiära arbetsmetoderna, samt domstolarnas handläggning av ärenden m m. Under den aktuella perioden har även en tidvis högljudd debatt pågått om datalagring och FRA-frågan (Bansman 2010), som till och med ledde till bildandet av ett nytt parti, *Piratpartiet*. Sammantaget har flera kraftansamlingar gjorts för att förbättra rättsväsendets funktionssätt och legitimitet, samtidigt som FRA-frågan påtagligt ökade svenskarnas skepsis till hur integritet, övervakning och bekämpning av eventuella ”hot” hanteras. Genom att på olika sätt undersöka svenskarnas och västsvenskarnas tilltro till rättsväsendet kan vi här redovisa om det har ägt rum någon förstärkt tilltro till domstolarna under decenniet 2000-2010.

Metodologiska skillnader 2000 och 2010

I min avhandling visade sig faktorn *tilltro till rättsstatens procedurer* spela en viktig roll vid förståelsen av vad som avgör om medborgare har högre eller lägre politiskt förtroende (Norén Bretzer 2005: 154). Kärnan i detta mätinstrument handlar om huruvida medborgarna uppfattar att de lever i en rättsstat, där medborgarna *står lika inför lagen*, eller de uppfattar att det förekommer olika varianter av diskriminering (jfr Putnam 1993; Tyler & Huo 2002).

I SOM-undersökningarna 2010 återanvänds mätinstrumentet i både Riks- och Väst-undersökningarna, med avsikten att få svar på flera slags frågor. För det första, är resultatet från Väst-SOM-undersökningen 2000 stabilt (eller robust) tio år senare? En andra fråga var förstås om vi kan utläsa skillnader mellan den nationella undersökningen och den regionala i Västsverige? En tredje fråga som aktualiserades

var huruvida införandet av svarsalternativet ”Ingen uppfattning” påverkar svarsbenägenheten och resultatet. Syftet är att i denna artikel närmare utreda dessa frågor.

Frågorna utformades redan i undersökningen år 2000 för att kunna fungera som ett förtroendeindex i fortsatta analyser, det vill säga att man för varje svarsperson slår samman vad man har svarat på alla fyra frågor för att kunna indikera om den svarande hyser en högre eller lägre tilltro till det svenska rättsväsendet. För att ytterligare komplicera analysen, och för att minska risken att svarspersoner besvarar frågorna slentrianmässigt, har positiva och negativa frågor ”vänts” åt olika håll i frågeformuleringen. De som får högst ”poäng” på delfråga (a) är de som besvarar påståendet *Svenska domstolar... Utdömer straff som är rimliga för de brott som har begåtts* med ”Helt riktigt påstående” (höglitarna). De som däremot har svarat ”Helt felaktigt påstående” har fått noll ”poäng” i analysen (lågлитarna). Delfråga (b) är vänt åt andra hållet, här får de som besvarar påståendet *Svenska domstolar... Utdömer mycket olika straff för samma slags brott* med ”Helt felaktigt påstående” högst ”poäng” (höglitarna), medan de som svarar ”helt riktigt påstående” erhåller noll poäng i analysen (lågлитarna).¹

Det är också viktigt att notera att svarsalternativet ”ingen uppfattning” inte fanns med i undersökningen 2000. Svarsalternativet lades till år 2010 i både Riks- och Väst-SOM-undersökningarna, för att reducera potentiellt fiktiva opinioner.

Tabell 1 Tilltro till svenska domstolar (medelvärden, positiva påståenden)

Under-sökning	Fråga: <i>Nedan följer några frågor som rör Din tilltro till det svenska rättsväsendet. Vad anser Du om följande påståenden om svenska domstolar?</i>	medel 0-100 bland svarande ¹	Andel <i>Ingen uppfattning</i>	Totalt antal svarande
Väst-SOM 2000	<i>Svenska domstolar:</i>			
	→ Utdömer straff som är rimliga för de brott som har begåtts	46	<i>Ej tillämpligt</i>	3 366
	→ Utdömer alltid straff på sakliga grunder	54		3 316
Väst-SOM 2010	<i>Svenska domstolar:</i>			
	→ Utdömer straff som är rimliga för de brott som har begåtts	48	20	3 144
	→ Utdömer alltid straff på sakliga grunder	58	31	3 127
Riks-SOM 2010	<i>Svenska domstolar:</i>			
	→ Utdömer straff som är rimliga för de brott som har begåtts	47	21	3 185
	→ Utdömer alltid straff på sakliga grunder	55	34	3 163

Kommentar: Kodning 100 motsvarar svarsalternativet ”Helt riktigt påstående” och kodning 0 motsvarar svarsalternativet ”Helt felaktigt påstående”. →=Dessa frågor analyseras vidare i tabell 3.

¹ I frågeformuläret används en skala 0 till 10, där 0 motsvarar *Helt felaktigt påstående* och 10 motsvarar *Helt riktigt påstående*.

I tabell 1 visas de positiva frågorna som ställdes i de tre undersökningarna, och vi kan konstatera att den tillagda svarkategorin ”ingen uppfattning” samlar mellan 20 och 34 procent av de svarande. Trots detta, är resultaten Väst 2000-Väst 2010 förbluffande stabila, medelvärdet är (46-48) för frågan om svenska domstolar *utdömer straff som är rimliga för de brott som har begåtts*, och (54-58) för frågan om svenska domstolar *utdömer alltid straff på sakliga grunder*. Även vid jämförelse av Riks-Väst 2010 är stabiliteten överraskande hög, (47-48) för den första frågan, och (55-58) för den andra. Vi kan här konstatera att införandet av ”ingen uppfattning” inte nämnvärt har rubbat de övergripande resultaten. Svarspersonerna är mindre nöjda med straffens rimlighet, då medelvärdet understiger 50 och därför närmar sig bedömningen ”helt felaktigt påstående”, medan de svarande i större grad anser att domstolarna är sakliga.

Låt oss gå vidare till de negativt formulerade frågorna, där ytterligare ett svarsalternativ lades till i undersökningarna 2010, nämligen påståendet att *Svenska domstolar... Utdömer hårdare straff till personer som är födda utomlands*.

Tabell 2 Tilltro till svenska domstolar (medelvärden, negativa påståenden)

Under-sökning	Fråga:	medel 0-100 bland svarande ¹	Andel Ingen uppfattning	Totalt antal svarande
Väst-SOM 2000	<i>Nedan följer några frågor som rör Din tilltro till det svenska rättsväsendet. Vad anser Du om följande påståenden om svenska domstolar?</i>			
	<i>Svenska domstolar:</i>			
	Utdömer mycket olika straff för samma slags brott	46	<i>Ej tillämpligt</i>	3 354
→	Utdömer lindrigare straff till personer med hög status	41		3 371
Väst-SOM 2010	<i>Nedan följer några frågor som rör din tilltro till det svenska rättsväsendet. Vad anser du om följande påståenden om svenska domstolar?</i>			
	<i>Svenska domstolar:</i>			
	Utdömer mycket olika straff för samma slags brott	46	34	3 136
	→ Utdömer lindrigare straff till personer med hög status	43	31	3 141
	Utdömer hårdare straff till personer som är födda utomlands	58	33	3 141
Riks-SOM 2010	<i>Nedan följer några frågor som rör din tilltro till det svenska rättsväsendet. Vad anser du om följande påståenden om svenska domstolar?</i>			
	<i>Svenska domstolar:</i>			
	Utdömer mycket olika straff för samma slags brott	45	37	3 173
	→ Utdömer lindrigare straff till personer med hög status	40	34	3 184
	Utdömer hårdare straff till personer som är födda utomlands	56	37	3 187

Kommentar: Kodning 0 motsvarar svarsalternativet ”Helt riktigt påstående” och kodning 100 motsvarar svarsalternativet ”Helt felaktigt påstående”. →=Dessa frågor analyseras vidare i tabell 4.

Även i tabell 2 kan vi notera att överensstämmelsen Väst 2000-Väst 2010 är mycket hög, (46-46) för påståendet att *Svenska domstolar... Utdömer mycket olika straff för samma slags brott*, och för påståendet *Svenska domstolar... Utdömer lindrigare straff till personer med hög status* (43-41). Majoriteten av de svarande anser alltså att dessa påståenden är helt riktiga. Det är färre personer som besvarar de negativt formulerade frågorna med kryss på skalan, eftersom mellan 31 och 37 procent av de svarande har angett "ingen uppfattning".

Påståendet att *Svenska domstolar... Utdömer hårdare straff till personer som är födda utomlands* genererar ett värde på 56, vilket visar att svarspersonerna i huvudsak anser frågan om invandrades diskriminering av det svenska rättsväsendet är ett felaktigt påstående. Den korrekta tolkningen av detta material är i stället att svarspersonerna bedömer att det svenska rättsväsendet snarare diskriminerar på basis av social klass, och att rättstillämpningen mellan domstolar varierar för stort, snarare än att invandrare som grupp skulle vara särskilt diskriminerade.

Påståendenas stabilitet och skillnaden mellan grupper

För att närmare pröva robustheten och nivåskattningarna i de olika undersökningarna, kommer några bakgrundsförklaringar att redovisas till de påståenden som *varierade mest*.² Därför väljer jag att närmare redovisa fördelningar för påståenden

- Svenska domstolar... Utdömer alltid straff på sakliga grunder (*positiv*)
- Svenska domstolar... Utdömer lindrigare straff till personer med hög status (*negativ*)

I tabell 3 och 4 nedan redovisas hur dessa påståenden fördelas efter bakgrundsfaktorerna *kön, utbildning, sysselsättning, politiskt intresse* samt *partisympati*. Ett övergripande resultat från de tre undersökningarna är att nivåerna är slående stabila, både över den uppmätta tioårsperioden (väst-väst) och mellan nivåer år 2010 (riks-väst). När de båda påståenden redovisas uppbrutna efter bakgrundsfaktorer, är stabiliteten hög för kön, utbildning, sysselsättning och politiskt intresse. Endast när påståendena redovisas per partisympati uppstår en större spridning och variation mellan undersökningarna, och partisympatier är också bland de mest rörliga faktorerna av valda nedbrytningar. Slutsatsen av dessa redovisningar är att påståendena (mätinstrumenten) är robusta mellan de olika undersökningarna.

Mellan Riks- och Väst-SOM-undersökningarna 2010 är skillnaderna så pass små att de är försumbara. För utbildning, sysselsättning och politiskt intresse går trenden genomgående "åt förväntat håll", det vill säga att högst utbildade, de med förvärvsarbete och de mer politiskt intresserade genomgående anser att påståendet "*Svenska domstolar... Utdömer alltid straff på sakliga grunder*" är ett helt riktigt påstående (höglitare). För män och kvinnor går mönstret i olika riktning vad gäller Riks- och Väst 2010 avseende detta påstående, men skillnaderna måste anses som alltför små för att kunna dra några slutsatser av detta.

Tabell 3 Tilltro till svenska domstolar (positivt påstående)

	Medel bland svarande		Andel "ingen upplåtning"		Totalt antal svarande		Summa procent		Medel bland svarande		Andel "ingen upplåtning"		Totalt antal svarande		Summa procent	
	Väst-SOM 2000	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Väst-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010	Riks-SOM 2010
<i>Undersökning:</i>																
"Svenska domstolar... Utdömer alltid straff på sakliga grunder"																
0=Helt felaktigt påstående 100=Helt riktigt påstående																
<i>Kön</i>																
Kvinnor	53	Ej tillämpligt	1 656	100	36	1 655	100	58	36	1 655	100	39	1 655	100	54	39
Män	54		1 659	100	26	1 462	100	57	26	1 462	100	28	1 508	100	56	28
<i>Utbildning</i>																
Hög	57		943	100	22	1 112	100	61	22	1 112	100	25	1 095	100	58	25
Medel	53		747	100	33	1 256	100	56	33	1 256	100	35	1 365	100	54	35
Låg	53		1 527	100	42	630	100	54	42	630	100	45	660	100	52	45
<i>Syssel-sättning</i>																
Förfärdigande	53		1 854	100	26	1 704	100	58	26	1 704	100	29	1 702	100	55	29
Arbetslösers.	x		23	x	39	140	100	49	39	140	100	34	162	100	51	34
<i>Politiskt intresse</i>																
Mycket/ganska intresserad	56		1 605	100	21	1 754	100	59	21	1 754	100	26	1 787	100	56	26
Inte särskilt/inte alls intresserad	52		1 649	100	44	1 339	100	55	44	1 339	100	43	1 341	100	54	43
<i>Partisympati</i>																
Vänsterpartiet	50		465	100	24	132	100	56	24	132	100	25	135	100	54	25
Socialdemokraterna	57		917	100	34	699	100	56	34	699	100	36	786	100	55	36
Miljöpartiet	53		107	100	30	319	100	55	30	319	100	31	323	100	57	31
Center	54		79	100	44	129	100	67	44	129	100	38	145	100	62	38
Folkpartiet	59		576	100	27	282	100	61	27	282	100	27	244	100	56	27
Krisdemokraterna	55		450	100	25	124	100	57	25	124	100	34	121	100	57	34
Moderaterna	55		576	100	28	1 026	100	62	28	1 026	100	32	1 017	100	57	32
Sverigedemokraterna	frågan ej ställd		-	-	26	114	100	44	26	114	100	30	128	100	44	30
Annat parti	(38)		47	100	40	94	100	43*	40	94	100	43	98	100	40*	43

Kommentar: Parenteser indikerar lågt antal svarande per kategori (30≤50). x=för litet antal svarande för att kunna redovisas. Minsta och högsta värden är fetmarkerade för *partisympati*. * =Här ingår de som svarat *Feministiskt initiativ*, *Pirpartiet* eller *Annat parti*.

Tabell 4 Tilltro till svenska domstolar (negativt påstående)

"Svenska domstolar... Utdömer lindrigare straff till personer med hög status" 0=Helt felaktigt påstående 100=Helt riktigt påstående	Undersökning: 2000		Väst-SOM 2010		Riks-SOM 2010	
	Medel bland svarande	Andel "ingen upplåtning"	Medel bland svarande	Andel "ingen upplåtning"	Medel bland svarande	Andel "ingen upplåtning"
	Totalt antal svarande	Summa procent	Totalt antal svarande	Summa procent	Totalt antal svarande	Summa procent
Kön						
Kvinnor	1 682	100	1 674	100	1 662	100
Män	1 688	100	1 467	100	1 522	100
	<i>Ej tillämpligt</i>				40	
Utbildning						
Hög	945	100	1 112	100	1 099	100
Medel	758	100	1 259	100	1 369	100
Låg	1 567	100	639	100	671	100
					41	
Syssel-sättning						
Förvänsarbetande	1 868	100	1 707	100	1 705	100
Arbetslösers.	x		140	100	164	100
					36	
Politiskt intresse						
Mycket/ganska intresserad	1 630	100	1 759	100	1 799	100
Inte särskilt/inte alls intresserad	1 683	100	1 347	100	1 349	100
					42	
Partisympati						
Vänsterpartiet	473	100	133	100	136	100
Socialdemokraterna	930	100	702	100	794	100
Miljöpartiet	107	100	318	100	323	100
					31	
Centern	78	100	129	100	147	100
Folkpartiet	118	100	283	100	244	100
Kristdemokraterna	457	100	125	100	122	100
Moderaterna	582	100	1 029	100	1 020	100
					34	
Sverigedemokraterna						
Annat parti	-	-	116	100	130	100
			97	100	98	100
	<i>Ej tillämpligt (32)</i>				36	
					35*	

Kommentar: Parenteser indikerar lågt antal svarande per kategori (30≤50). x=för litet antal svarande för att kunna redovisas. Minsta och högsta värden är fetmarkerade för *partisympati*. *Här ingår de som svarat *Feministiskt initiativ*, *Piratpartiet* eller *Annat parti*.

På motsvarande sätt är det dessa grupper som oftast anser att påståendet ”*Svenska domstolar... Utdömer lindrigare straff till personer med hög status*” är ett helt felaktigt påstående. Även kvinnor tycker något oftare att detta är ett felaktigt påstående, medan män här något oftare håller med, även om skillnaderna är marginella.

Införandet av svarsalternativet ”ingen uppfattning” i undersökningarna 2010 visade sig inte innebära att medelvärden under tioårsperioden rubbades i någon särskild utsträckning. Andelen som svarar ”ingen uppfattning” kan vara uppemot 30-40 procent av de som besvarar respektive delfråga, vilket i och för sig inte är något ovanligt stort internt bortfall, snarast hör det till den ”normala” nivån i denna typ av undersökningar.

Sammantaget kan konstateras att resultaten mellan alla tre undersökningar är mycket stabila, även efter nedbrytningar på redovisade undergrupper. De grupper som uppvisar störst skillnader är sympatisörer med olika partier. De som vanligtast instämmer med positiva påståenden om rättsväsendet sympatiserar med ”etablerade” partier som Centern och Folkpartiet, medan de som minst tenderar att hålla med sympatiserar med SD, Feministiskt initiativ, Piratpartiet eller annat litet parti. Motsvarande gäller de som tenderar att tycka att ett negativt formulerat påstående om rättsväsendet är ”helt felaktigt”. Vi noterar också att skillnaderna i skattningarna mellan att använda svarsalternativet ”ingen uppfattning”, som gjordes 2010, och att inte göra så (vilket gjordes år 2000), inte kan visas ha någon avgörande inverkan på resultaten.

Tilltron till rättsväsendet 2010 jämfört med 2000

De uppmätta medelvärdena från de två undersökningarna 2010 redovisar inte någon större skillnad jämfört med år 2000. Detta är faktiskt ett något förvånande resultat, med tanke på att betydande uppmärksamhet har ägnats under decenniet åt att säkerställa allmänhetens förtroende för domstolarna. Till exempel föreslog Förtroendeutredningen 2008 att domstolarna skulle se över sina mediestrategier, och från och med februari 2010 omorganiserades förvaltningsdomstolarna³ (prop. 2008/09:165), även om denna typ av justeringar knappast ”betalar sig” opinionsmässigt. Från och med januari 2011 gäller även den reformerade grundlagen med ett nyskrivet kapitel om rättsväsendet, vars förarbeten hade presenterats redan drygt ett år tidigare, men allmänheten torde dock inte vara insatt i dessa frågor i sådan grad att det skulle avspeglats i SOM-mätningarna (prop. 2009/10:80). Även om flera insatser har gjorts för att stärka allmänhetens tilltro till rättsväsendet, är en tolkning här att andra frågor, som till exempel FRA-frågan och datalagringsdirektivet har fått en motverkande effekt, så att allmänhetens tilltro till rättsväsendet på ett övergripande plan *inte* har stärkts under den undersökta perioden. Det har heller inte försämrats, vilket vi förstås är tacksamma för, men även fortsatt är det intressant att ställa sig frågor om vilka förklaringar som finns till allmänhetens *subjektiva* tilltro till rättsväsendet, och om eller hur detta skulle kunna stärkas.

Slutsatser

Artikelnas huvudresultat är att svenskarnas tilltro till rättsväsendet under decenniet 2000-2010 inte har ändrats i någon riktning; vare sig till det bättre eller till det sämre. Något förvånande noteras i stället nästan identiska resultat vid de båda tidpunkterna, i tre olika undersökningar. Det frågeinstrument som utformades år 2000 och sjuöskattes i Väst-SOM samma år, visade sig tio år senare vara robust och hållbart både i Väst-SOM 2010 och i Riks-SOM 2010. Införandet av svarsalternativet ”ingen uppfattning” rekommenderas inför framtiden, men bedöms efter nedbrytningar inte resultera i några betydande skattningsskillnader jämfört med alternativet som användes år 2000. Undersökningarna visar också att de som hyser lägst förtroende till rättsväsendet oftare sympatiserar med nya småpartier, och de har oftare också en lägre utbildningsnivå och sysselsättningsgrad. Ett annat intressant resultat är att svenskarna i högre grad anser att personer med hög status får lindrigare straff, än att personer som är födda utomlands skulle diskrimineras av det svenska rättsväsendet.

Noter

- ¹ Den fullständiga frågeformuleringen av frågan om tilltro till domstolarna framgår av fråga 76 i SOM-enkäterna som återges i metoddelen längst bak i den här boken.
- ² Av utrymmesskäl måste urvalet av delfrågor begränsas här.
- ³ Länsrätterna bytte namn till förvaltningsrätter, och Regeringsrätten bytte namn till Högsta Förvaltningsdomstolen.

Referenser

- Bansman, Sara (2010). *Bör staten försvara sig mot sina antagonister? Moderaternas och Socialdemokraternas ställningstaganden i FRA-frågan 2005-2009*. Magisteruppsats: Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet (Rapport 115).
- Diesen, Christian; Lernestedt, Claes; Lindholm, Torun & Pettersson, Tove (2005). *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Norén Bretzer, Ylva (2005). *Att förklara politiskt förtroende: Betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer*. Avhandling vid Statsvetenskapliga institutionen: Göteborgs universitet.
- Prop. 2008/09:165. *En långsiktigt hållbar organisation för de allmänna förvaltningsdomstolarna i första instans*.
- Prop. 2009/10:80. *En reformerad grundlag*.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton University Press.
- SOU 2006:30. *Är rättvisan rättvis? En utredning om makt, integration och strukturell diskriminering*.
- SOU 2008:106. *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag*. Betänkande av förtroendeutredningen.
- Tyler, Tom R. & Huo, Yuen J. (2002). *Trust in the Law*. Russell Sage Foundation.